

SERIA HISTORIAE DIOECESIS
QUINQUEECCLESIENSIS XVII.

**EGYHÁZI TÁRSADALOM
A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN
A 16. SZÁZADBAN**

Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola
Pécsi Egyháztörténeti Intézet
7625 Pécs, Hunyadi J. u. 11.
www.pphf.hu

PHF
34

Jelen kötet a 2016. szeptember 15–16-án a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola által rendezett egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A kötetet szerkesztette:
VARGA SZABOLCS – VÉRTESI LÁZÁR

ISBN 978-615-5579-15-8
ISSN 1787-5161

Műszaki szerkesztő: Vértesi Lázár
Felelős kiadó: Dr. Kovács Gusztáv

Pécs, 2017

TARTALOM

VARGA Szabolcs	Előszó	7
C. TÓTH Norbert	A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?	11
ERDÉLYI Gabriella	Egyházi társadalom Magyarországon a reformáció korában. Az alsópapság helyzete Magyarországon a reformáció megjelenése idején	35
FEDELES Tamás	Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén (1516–1523)	51
NEMES Gábor	Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után	105
CSEPREGI Zoltán	A magyarországi reformáció első nemzedéke: családi háttér – tanulmányok – papszentelés	135
H. NÉMETH István	Felekezetváltás vagy együttélés. A szabad királyi városok katolikus egyházainak sorsa. Egy kutatási projekt első eredményei	157
KUZMA Dóra	A lutheri reformáció térhódításának néhány kérdése Besztercebánya példáján keresztül	175
MOLNÁR Dávid	A magyar egyházi közép- és felsőréteg itáliai egyetemjárása a 16. században	185
TÜSKÉS Anna	Magyarországi klerikusok a bécsi egyetemen a 16. században	211
SIPTÁR Dániel	Szerzetesség a 16. századi Magyarországon	233
F. ROMHÁNYI Beatrix	A középkori Magyar Királyság kolostorhálózatának sorsa az újkor hajnalán. A bencések és a ciszterciek példája	253
FAZEKAS István	Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 16. században	271

KENYERES István	Konfliktus vagy konszenzus? A katolikus egyházi vagyonsorsa a 16. századi Magyar Királyságban	293
MIKÓ Árpád	Főpapi kincstárak a 16. század második felében Magyarországon	319
KISS FARKAS Gábor	Irodalmi útkeresések a katolikus értelmiségben 1530 és 1580 között: négy pályafutás és tanulságai	331
GÁBOR Csilla	Katolikus–protestáns hitviták anyanyelven a 16. század derekán: témák, érvek, nyelvi kísérletek	373
KASZA Péter	Főpap történetírók a 16. században	393
TÓTH Gergely	A mellőzéstől a hitvitákon át a nagy egyháztörténetekig: a magyarországi reformáció a 16–18. századi történetírásban	409

MAGYARORSZÁGI KLERIKUSOK A BÉCSI EGYETEMEN A 16. SZÁZADBAN

A magyarországi diákok bécsi egyetemjárásának történetét a 19. század második felében kezdte el feltárni a történész váradi kanonok, Fraknói Vilmos, azonban az egyetemi matrikuláknak csak egy részét ismerve megállapításai nem teljesen helytállóak.¹ Karl Schrauf osztrák levéltáros 1892-ben kiadta az 1875-ben előkerült főanyakönyvet, amely 1377-től 1450-ig, majd 1902-ben közvettette a magyar nemzet anyakönyvét, amely 1453-tól 1630-ig tartalmazza a beiratkozott diákokat.² A főmatrikula teljes kiadása óta csak részleges névsorok és részelemzések jelentek meg.³ Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár főigazgatója, Szögi László kezdeményezte a magyarországi diákok bécsi beiratkozásaira vonatkozó adatainak számítógépes feldolgozását, amely azonban még mindig csak könyv formátumban jelent meg, noha a kezdeti cél az online adatbázis volt.⁴ Tanulmányom célja, hogy a matrikulák és az egyéb források (archontológiák, naplók, könyvlisták stb.) egymásra vetítésével bemutassam a 16. századi magyarországi klérus bécsi egyetemi tanulmányait.

¹ FRANKL Vilmos: *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században*. Budapest, 1873. 204–235.; FRANKNÓI Vilmos: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században*. Budapest, 1874.

² SCHRAUF Károly: *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Magyarországi tanulók külföldön II*. Budapest, 1892.; SCHRAUF Károly: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*. Budapest, 1902.; *Die Matrikel der Universität Wien*. (továbbiakban *Matrikel*) II. Band 1451–1518, Wien, 1967.; III. Band 1518–1579, Wien, 1971.; IV. Band 1579–1659, Wien, 1974. *Quellen zur Geschichte der Universität Wien*. 1. Abteilung. II–IV.

³ Például: TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, 1979.; SZABÓ Miklós – TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. Szeged, 1992.; BILKEI Irén: *Adatok a középkori és kora újkori egyetemjárás és litteratus-műveltség történetéhez Zalában*. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. TURBULY Éva. Zalaegerszeg, 1990. 29–48.; SZÖGI László: *Egyetemek és egyetemjárás a magyar művelődés mérföldkövei*. In: *A magyar államiság ezer éve. kultúra és tudomány a magyar államiság ezer évében*. Szerk. GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos. Budapest, 2001. 445–464, itt 448–451.; SZÖGI László: *Az egyetemjárás jelentősége a magyar egyházi és világi értelmiség képzésében a középkortól a 19. századig*. In: *Találkozások. Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát hatvanadik születésnapjára*. Pannonhalma, 2006. 207–220.

⁴ KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*. Budapest, 2004.; TÜSKÉS Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között*. Budapest, 2008.

A magyarországi diákok külföldi egyetemjárását támogatta a Budai János főesperes által 1391-ben alapított *Collegium Christi*, amelynek pénzügyi kereteit a 16. században a klérus több tagja is gyarapította: Pesti Gergely esztergomi kanonok, Liptai Péter barsi főesperes, Oláh Miklós esztergomi érsek, Kuthassy György esztergomi kanonok és Poklostóy Máté sági prépost.⁵ Sok diák már a klérus tagjaként (sacerdos, presbiter, prepositus, canonicus, plebanus, frater, archidiaconus) érkezett Bécsbe továbbtanulni. Az egyetemi tanulmányok előrelépést jelenthettek az egyházi hierarchiában, hiszen a főesperesektől már kánonjogi képzettséget vártak.⁶ A hazatérő egyetemi hallgatók főpapi székbe, királyi udvarba, káptalanokba kerültek vagy városi plébániai javadalmakat kaptak.

A bécsi egyetemen tanult egyházi személyek kutatásának elsődleges forrása a főmatrikula és a magyar nemzet beiratkozási jegyzéke. A két forrás több nehézség elé állítja a kutatót: 1. A két forrás gyakran nem fedi egymást, egyes diákok mindkettőben szerepelnek, jó néhányan azonban csak az egyikben vagy a másikban fordulnak elő. 2. A magyar nemzet anyakönyvébe nemcsak magyarországi diákok iratkoztak be, hanem például csehek is. 3. Ideális esetben feljegyezték a beiratkozó nevét, származási helyét, társadalmi állását és esetleges világi vagy egyházi funkcióját. Azonban a származási helyet hallás után, jelentősen elferdítve őrizték meg a jegyzékek, gyakran csak sejteni lehet a helységnevet. 4. A forrás gyakran csak annyit jelez származási helyként, hogy „de Septemcastris”, „de Ungaria”, „ex Croacia”. 5. Más forrásokból tudhatóan a bécsi egyetemen tanult személy nem szerepel sem a főmatrikulában, sem a magyar nemzet beiratkozási jegyzékében.

⁵ FRANKL: *i. m.* 208–212.; HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973. 164–165.

⁶ HERMANN: *i. m.* 160–164.

Az egyetem irányítása, fenntartása⁷

Az 1365-ben bölcsészeti, jogi és orvosi fakultással IV. Rudolf osztrák főherceg által megalapított, majd 1384-től teológiai karral kibővült bécsi egyetemen 1526-ig folyamatosan nőtt a magyarországi diákok – köztük az egyházi pályára készülők vagy már azon lévők – száma. Az 1520-as évek pestisjárványai, a török terjeszkedés és a reformáció hatására erősen lecsökkent a diákok száma, gyakran alig harminc diák tanult az egyetemen. A tanulók sokféle társadalmi rétegből származtak, főként Ausztriából, Dél-Németországból és Közép-Kelet-Európából érkeztek. Nemesek és a felsőbb osztályok tagjai alig jártak a bölcsészkarra, a beiratkozott hallgatók mintegy húsz százaléka származott ebből a rétegből. A diákok sokkal fiatalabbak voltak, mint ma, már egy 14–16 éves beiratkozhatott a bölcsészettudományi karra. Az egyetemre járáshoz beiratkozási díj (Matrikeltaxen) és latin nyelvtudás volt szükséges. A latin tudás előfeltétel volt. A diákok korábbi ismeretei gyakran nem voltak elegendőek, ezért a hallgatói szálláshelyek oktatási központként is szolgáltak. Csak kevés diák engedhetett meg magának tankönyveket, ezért saját jegyzeteikből tanultak.

A középkori egyetem négy fakultása hierarchikusan épült fel: a legmagasabb szint volt a teológiai kar, ezt követte a jogi, az orvosi és a bölcsészettudományi. A bölcsészkar befejezése előfeltétele volt a tanulmányok folytatásának a három másik karon. A jogi, orvosi és teológiai kar diákjai gyakran tanítottak a bölcsészkaron vagy helyi iskolában. Az egyetemi tanárok leggyakrabban a társadalmi középosztályból származtak. A tanulás társadalmi

⁷ Az egyetem 16. századi történetét a következő művek alapján foglalom össze: DENK, Ulrike: *Alltag zwischen Studieren und Betteln: Die Kodrei Goldberg, ein studentisches Armenhaus an der Universität Wien, in der Frühen Neuzeit*. Göttingen, 2013.; *Wissenschaft und Kultur an der Zeitenwende. Renaissance-Humanismus, Naturwissenschaften und universitärer Alltag im 15. und 16. Jahrhundert*. Hg. GRÖSSING, Hellmuth und MÜHLBERGER, Kurt. Göttingen, 2012.; *Die Universität Wien im Konzert europäischer Bildungszentren, 14–16. Jahrhundert*. (továbbiakban *Universität*) Hrsg. MÜHLBERGER, Kurt und NIEDERKORN-BRÜCK, Meta. Wien–München, 2010.; *Österreichisch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet des Hochschulwesens / Osztrák-magyar felsőoktatási kapcsolatok*. Szerk. K. LENGyel Zsolt – NAGY József Zsigmond – UJVÁRY Gábor. Székesfehérvár–Budapest, 2010.; MÜHLBERGER, Kurt: *Zwischen Reform und Tradition: Die Universität Wien in der Zeit des Renaissance-Humanismus und der Reformation*. Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte 15. (1995) 13–42.; MECENSEFFY, Grete: *Evangelische Lehrer an der Universität Wien*. Graz–Wien–Köln, 1967.; ASCHBACH, Joseph Ritter von: *Geschichte der Wiener Universität*. II–III, Nachtrag. Wien, 1877–1898.; KINK, Rudolf: *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien I. Geschichtliche Darstellung der Entstehung und Entwicklung der Universität bis zur Neuzeit samt urkundlichen Beilagen*. Wien, 1854.

felemelkedést jelentett. A diákokat hazájuk szerint négy nemzetbe (*nationes*) – osztrák, rajnai, magyar és szász – sorolták. A *Natio Hungarica* védőszentje Szent László volt. Mindegyik nemzet élén egy *procurator* állt, a négy nemzet prokurátorai választották a rektort. Annak érdekében, hogy mind a négy kar részt vegyen az egyetemi irányításban a rektort és a dékánokat félévente választották: Szent Tibortius és Valerianus napján, április 14-én a tavaszi félévre, és Szent Kálmán napján, októbert 13-án az őszi félévre. A rektor sokáig csak nőtlen férfi lehetett, 1534-ben választottak először családos embert rektornak. Az egyetemnek volt saját joghatósága, az egyetemi bíróság. A felügyelő superintendánst az osztrák főherceg nevezte ki. Az egyetem kancellárja a Szent István káptalan prépostja volt.

A bécsi egyetem történetében megjelentek a kor politikai és intellektuális áramlatai. A 15. század második felében megjelentek a humanizmus eszméi. A humanista író Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa, Itáliából hozta a humanista gondolatokat Bécsbe. Német humanista kört alapított a bécsújhelyi császári udvarban, ahol latin klasszikusokat olvastak és városi életvitelt folytattak. Habsburg (III.) Frigyes német-római császár *poeta laureatus*-szá koszorúzta 1442-ben. Az első babérkoszorút (*laurea*) az itáliai humanista egyetemeken tanult német tudós, Konrad Celtis (1459–1508) kapta 1487-ben Nürnbergben. I. Miksa császár (1459–1519) humanista tudósokat hívott udvarába, akik az antik örökséget terjesztették, például Girolamo Balbi, Johannes Cuspinianus, Johannes Stabius és Georg Tannstetter-Collimitius. A velencei Girolamo Balbi vezette be a polgári jog oktatását. Ez azt jelentette, mint a kor más európai egyetemein is, hogy az I. Justinianus által 533 körül összeállított római jog gyűjteményét, a *Corpus Iuris Civilis*-t tanította.

A bécsi egyetemen a 15. század végén és a 16. század elején jelent meg az új értelmiségi irányzat. 1494-ben a jogi karon megindult a római jog oktatása. 1497-ben a császár meghívta Konrad Celtis-t az egyetemre, aki a humanista költészetet és retorikát képviselte. 1501-ben I. Miksa császár megalapította az egyetemen az úgynevezett költőkollégiumot „*collegium poetarum et mathematicorum*” néven, Konrad Celtis vezetésével. A Celtis vezette humanista tudósok szoros kapcsolatban álltak a császári udvarral. Miksa császár huszonkilenc jelöltet koronázott költői babérkoszorúval. A kollégiumban volt költészeti, retorikai és természettudományi tanszék. A költőkollégium rektorának volt a joga, hogy költőt koronázzon és megadja a *poeta laureatus* fokozatot. Később ez a jog átszállt az egyetemre. Császári privilégium által a bölcsészeti kar

dékánja nemességet és címert adományozhatott a kar doktorainak. A tanárok antik tudományokat és művészeteket tanítottak, különös hangsúlyt helyezve az antik szövegek fordítására, a matematikára és az asztronómiára.

Az 1500–1520 között virágzó humanizmus után a török fenyegetés és a reformáció hatására jelentősen csökkent a diákok létszáma Bécsben, és ez magával vonta az oktatási színvonal romlását is. Az 1521-től uralkodó I. Ferdinánd meg akarta erősíteni az uralkodói hatalmat, amelyhez elengedhetetlen volt, hogy az iskolák és az egyetemek olyan oktatási központokká váljanak, ahol a jövő hivatalnokait és lojális alattvalókat képeznek. A bécsi egyetemre beszivárgott protestantizmus következtében illetve az ezzel összefüggő tanárhiányban szinte megszűnt a teológia kar, és a három világi karon is többségbe kerültek Luther hívei. 1524-ben a tanárok például nem voltak hajlandók a protestáns szövegekről értékeléseket írni: a jogászok és az orvosok azt mondták, hogy ez nem kötelességük, a bölcsészkar tanárai pedig – rendkívül szellemesen – azzal védekeztek, hogy nem tudnak olyan könyveket értékelni, amelyeket nem tudnak elolvasni – mivel 1520-tól Luther műveit betiltották. Radikális reformokra volt tehát szükség a bécsi egyetemen, hogy az intézmény teljesítse az uralkodó által ráruházott feladatot: a katolikus hitű jövőbeni tisztségviselők képzését. Már az 1524. évi első vizsgálatok kimutatták az egyetem legfőbb problémáját, az elégtelen pénzügyi forrásokat. Az alsó-ausztriai kormány által kinevezett bizottság azt javasolta 1528-ban, hogy a bécsújhelyi Szent Ulrich kolostor vagyonát az egyetem vegye át, és a prelátus rendszeresen gyűjtsön rá pénzt. Az általános politikai körülmények miatt (Bécs ostroma 1529-ben) ezeket a javaslatokat csak néhány évvel később vették elő újra, és rögzítették az 1533 augusztusában kelt, úgynevezett „Első Reform Törvény”-ben. Az egyetemi pénzügyek felülvizsgálata további intézkedéseket hozott a (magán) ösztöndíj-rendszer terén a királyi tanfelügyelő ellenőrzése alatt. Évente legalább egyszer felül kellett vizsgálnia az ösztöndíjakat, és tovább csökkentették a tanárok számát, hogy magasabb fizetést adhassanak nekik.

1534-ben döntő változás következett be az egyetemi adminisztrációban: míg korábban az egyetemi közgyűlés döntött a fontos kérdésekben, ekkortól a konzisztórium (udvari gyűlés) lett az egyetem központi irányító testülete. A rektoron valamint a karok és a nemzetek tisztviselőin (dékánok és prokurátorok) kívül, a bécsi püspök és a tartományfejedelem képviselői (az egyetemi kancellár és a szuperintendáns) kaptak helyet a konzisztóriumban.

Különösen a főfelügyelő helyzete erősödött. Névlegesen a rektor és a kancellár után következett, de valójában hamar átvette a vezető szerepet, mivel ő intézte az egyetem pénzügyeit. Mint a helyi uralkodó hivatalnoka elsősorban az uralkodónak engedelmeskedett: ő volt az uralkodó „szeme és füle” az egyetemen.

Az 1537-es „Második Reform Törvény” átszervezte a tananyagot. Szigorúan meghatározták az oktatott témákat, valamint a tanári státuszok és az ezekhez kapcsolt előadások számát. Így a magiszterek, akik ingyen tanítottak – elsősorban a bölcsészettudományi karon – feleslegessé váltak. A reformok másik fő célja a bécsi egyetem rekatolizációja volt. A két reformtörvény szabályain túl, 1536-ban a *bursa conventorok*at arra utasították, hogy ellenőrizzék az ösztöndíjas diákok hitét. A wittenbergi protestáns egyetemen tanultakat kizárták abból, hogy Bécsben folytassák tanulmányaikat. 1554-ben ezt a tilalmat kiterjesztették minden nem katolikus egyetemre: ekkortól csak katolikus intézményekben tanult diákok doktorálhattak Bécsben. 1548-ban viszont megtiltották az osztrák alattvalóknak, hogy külföldi egyetemeken tanuljanak, kivéve az ingolstadti egyetemet, amit jezsuiták vezettek. 1546-tól nemcsak a diákok ortodox katolikus hitét ellenőrizték, hanem a professzorokét is. A jezsuita rend Bécsbe hívása 1551-ben egy másik fontos lépés volt a katolikus reform felé – nemcsak a bécsi egyetem, hanem a város egész oktatási rendszere szempontjából.

I. Ferdinánd 1554. január 1-jén bevezetett „Reformatio nova”-ája összefoglalta és helyenként átdolgozta az 1530-as évektől bevezetett törvényeket. Az új feladatok megvalósításában vezető szerepet kapott az igaz hit. A fokozatot szerzőknek nemcsak római katolikus hitűeknek kellett lenniük, hanem meg kellett felelniük az állami adminisztráció követelményeinek is. Mind a négy karon szabályozta a törvény a tanszékek számát: három-három a teológia és az orvosi karon, négy a jogi karon és tizenhárom a bölcsészkaron. Az államilag fizetett professzorok feladatait, a tantárgyakat és az előadásokat is pontosan meghatározta. Az egyetemi költségvetés felügyelője a professzori munkát is felügyelte. A bölcsészkar tanulmányok esetében még a kurzusok tartalmát is részletesen felsorolta. Az újonnan kinevezett professzornak meg kellett vallania római katolikus hitét a rektor előtt.

Különösen szigorú újítás volt a kollégiumi pénz eltörlése, amelyet a diákoknak az órákon való részvételért kellett korábban fizetniük. Ez az intézkedés anyagi könnyítést hozott a tanulóknak, de a nem professzori státusban lévő kari személyektől kapott ingyen órák végét is jelentette. Csak az uralkodó

által fizetett professzorok tanítottak. További intézkedések érintették az egyetemi szüneteket, a diákok nevelését és a diákotthonok rendszeres ellenőrzését, főként amelyekben a szegény diákok laktak. Az egyetem gazdasági adminisztrációjának felügyeletét ugyancsak részletesen szabályozta a rendelet.

Ezek a reformok egyrészt anyagi biztonságot és több képzési lehetőséget hoztak, másrészt az egyetem állami felügyelet alá került. I. Ferdinánd 1554. évi reformja nyomán nemcsak mindkét matematika professzornak kellett jártasnak lennie a csillagászatban, hanem volt egy harmadik tanár is, aki kifejezetten csillagászatot oktatott. Az alsó-ausztriai kormány nevezte ki a professzorokat, javította a jövedelmeket, valamint a szuperintendánsok szervezeti jogot kaptak a konzisztóriumban. Ezáltal megkezdődött az átmenet az autonóm középkori testületből az állami oktatási intézmény felé.

A kitűzött célokat I. Ferdinánd csak részben érte el ezekkel a reformokkal. A rekatolizációra irányuló intézkedések sikeresek voltak, de azokat utóda, Habsburg II. Miksa császár (1564–1576) idején nem hajtották végre a gyakorlatban, mert ő sokkal toleránsabb volt a protestantizmus iránt. 1564 és 1581 között például a vizsgázókat felmentették a katolikus hitvallás alól, és a protestánsok tanulhattak és doktorátust szerezhettek a bécsi egyetemen. Sőt, még a protestáns rektorokat és tanárokat is tolerálták az egyetemen ezekben az években. Annak ellenére, hogy II. Miksa tolerálta az evangélikusokat, mégis meg akarta őrizni az egyetem „római katolikus” karakterét. Ez főként az egyetem tagjainak vallási feladataiban nyilvánult meg, például az úrnapi körmenetben való részvétel, amit a protestánsok elutasítottak. II. Rudolf (1576–1612) és II. Ferdinánd ismét komoly rekatolizációs erőfeszítéseket tett, melyek végül sikeresnek bizonyultak. 1579-től az a protestáns majd rekatolizált bécsi családból származó Melchior Khesl (1552–1630) volt az egyetem kancellárja, aki korábban az egyetem bölcsészkarán tanult, majd ezt követően bölcsészdoktor és a bécsi dóm prépostja lett.

Tanárok, tananyag

Az egyetemen tanító professzorok különböző országokból érkeztek. Tudáson kívül könyveket és kapcsolatokat is hoztak az egyetemre, s ezeket tovább is adták tanítványaiknak.⁸ A számos tanár közül, akik gyakran korábban maguk is az egyetem diákjai voltak, csak néhányat mutatok be.

A velencei származású költő, diplomata Hieronymus Balbus I. Miksa császár (1494) hívására költészetet, latin klasszikusokat és jogot tanított a bécsi egyetemen. Tagja volt a Konrad Celtis vezette *Sodalitas Danubiana*-nak. Az 1491-től bécsi egyetemen tanult, 1497-ben magiszteri fokozatot szerzett nagyszebeni Capinius (Kopin) Márton 1498-ban a *Secunda pars Alexandri* előadója, 1503-ban nagydisznódi plébánosként a *natio hungarica procurator Juris pontificii* címmel.⁹ 1505. február 14-én Bolognában *decretum doctor* lett. Viszszatérve a bécsi egyetemre a jogi kar dékánja volt 1505-ben, 1510-ben és 1516-ban. 1512 és 1517 között illetve 1522-ben Bécs városának bírása, 1521-ben pedig polgármestere volt. Amikor 1519-ben I. Ferdinánd helytartósága alatt Bécs föllázadt, Capinius a lázadók élére állt és új kormányzati formát alkotott. A lázadók közül többet halálra ítélték, köztük Capiniust is, akit 1522 augusztusában Bécsújhelyen lefejeztek.

A Lipcsében és Würtzburgban tanult Johannes Cuspinianus (1473–1529) 1493-ban érkezett a bécsi egyetemre, ahol folytatta bölcsészeti tanulmányait, majd az orvosi karon tanult tovább. Nagy hírnévre tett szert Vergiliusról, Horatiusról, Sallustiusról és Ciceróról tartott előadásával. 1500-ban az egyetem rektora volt, és királyi szuperintendánsként felügyelte az egyetemet egészen a haláláig. I. Miksa császár babérkoszorúval koronázta. A költő és nyomdász Rudolf Agricola (Rudolf Baumann aus Wasserburg, 1490–1521) előbb a krakói, majd 1515-ben a bécsi egyetemen tanított humaniorákat.

Az Ingolstadtban tanult humanista Georg Tannstetter (1482–1535), más néven Georgius Collimitius, orvos, matematikus, asztronómus és térképész

⁸ A reformáció és az egyetemjárás kapcsolatáról lásd például: BERNHARD, Jan-Andrea: *Konsolidierung des reformierten Bekenntnisses im Reich des Stephankrone. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz in der frühen Neuzeit (1500–1700)*. Göttingen, 2015. 114–124.

⁹ FV 28, 86, 89; *Matrikel: i. m.* II. 219.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m.* 452–453. (Reg.); TONK: *i. m.* 286.; VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*. Budapest, 1941. 71; TÜSKÉS: *i. m.* 5520.

1503-ban Konrad Celtis hívására érkezett a bécsi egyetemre, ahol matematikát tanított. Hamarosan a bécsi humanisták egyik vezető alakjává vált, 1510-ben I. Miksa császár orvosa lett, aki hat év múlva nemesi rangra emelte „von Thanau” névvel. A bolognai Angelo Cospi II. Gyula pápa legátusa, majd X. Leo szenátora Bécsben. I. Miksa császár személyi titkára is volt, és 1516-ban bekövetkezett haláláig retorikát tanított a bécsi egyetemen.

1512-től latin költészetet tanított az egyetemen a svéd humanista tudós Joachim Vadian (1484–1551), aki korábban, Sankt Gallen-i tanulmányai után 1501-től maga is a bécsi egyetemen tanult. 1513-ban Budán járt, és I. Miksa császár babérkoszorúval koronázta, 1516-ban pedig az egyetem dékánja volt.

I. Miksa császár uralkodása a humanizmus kiemelkedő korszakának számított a bécsi egyetemen. A 15. század közepén az egyetemen tanító két csillagász – Georg von Peurbach (†1461) és tanítványa, Regiomontanus (†1467) – számos követője oktatott az egyetemen. Így például Andreas Stöberl, humanista nevén Stiborius (†1515), akit az egyetem megbízott tanítványával, Georg Tanstetterrel (Collimitius) együtt (†1535), X. Leó naptárreformjával kapcsolatos véleményük megfogalmazására. Az egyetemen tanított továbbá Stiborius és Collimitius több tanítványa, például Johann Stab (†1522) és Andreas Perlacher (†1531) is.

A humanista költő, író, orvos Ulrich Fabri (1494–1544) 1511-ben kezdte tanulmányait a bécsi egyetemen, 1519-ben bölcsészmagiszteri, majd 1524-ben orvostudományi fokozatot szerzett. Négyyszer volt az egyetem rektora és 1531-től számos alkalommal dékánja.

A humanista tudós Johannes Brassicanus-nak (1475–1514) mindkét fia jogot tanított a bécsi egyetemen: Johann Alexander Brassicanus (1493–1539) polgári perrendtartást, Johann Ludwig Brassicanus (1509 k.–1549) görögöt és egyházjogot.

A Bécsben és Ingolstadtban tanult humanista tudós, Wolfgang Lazius (1514–1565), 1536-tól lett a bécsi egyetem lektora 1541-től professzor az orvosi karon, nyolcszor dékán, kétszer rektor, és emellett I. Ferdinánd személyi orvosa volt.

Az orvos és botanikus Johann Aicholz (1520–1588) 1538-tól a bécsi, majd 1543-tól a wittenbergi egyetemen tanult, ahol 1547-ben magiszteri fokozatot szerzett és evangélikus hitre tért. Franciaországi és itáliai utazást

követően 1557-ben orvosként tért vissza Bécsbe, majd az egyetemen anatómiát tanított. 1558-tól az orvosi karon *magister sanitatis* lett. Ötször viselt dékáni és rektori tisztséget.

Az Udinében született zsidó Paulus Weidner (1525–1585) padovai orvosi tanulmányai után 1558-ban Bécsbe utazott, ahol feleségével és négy gyermekével megkeresztelkedett. Az egyetemen héber nyelvet tanított, és emellett orvos volt a császári udvarban. Többször volt az orvosi kar dékánja és háromszor választották rektorrá.

A humanista Johann Fabri (1478–1541) miután teológiai és jogi doktorátust szerzett a tübingeni illetve a freiburgi egyetemen, 1523-tól I. Ferdinánd diplomatája és tanácsadója lett. 1530-tól Bécs püspökeként az egyetem kancellárja volt. Prédikációiban és vitáiraiban Luther és Zwingli tanai ellen küzdött, és 1539–1540-ben megalapította a Szent Miklós konviktust (*Collegium trilingue*) kispapok részére.

A jezsuita teológus Petrus Canisius (1521–1597) a katolikus megújulás egyik leghatásosabb személyisége volt. 1552–1556 között Bécsben dolgozott mint egyetemi tanár, illetve a Habsburg hercegek gyóntatója és a bécsi egyházmegye adminisztrátora. Három katekizmust készített, köztük a *Summa doctrinae christianae*-t 1555-ben diákok számára.

Georg Eder (1523–1587) 1551-től tanított jogot a bécsi egyetemen, 1557-től kezdve tizenegyszer volt rektor. Megpróbálta emelni a tanulmányi teljesítményt, törekvései központjában a katolikus reform állt. Több császárnak (I. Ferdinánd, II. Miksa és II. Rudolf) is tanácsadója volt, írásaival pedig a jogászok régi hitre való visszatérítésére törekedett.

A teológus Pioppius Dénes (?–1574) egri prépost 1565-ben és 1567-ben a rektori, 1568-ban pedig a dékáni tisztelet viselte a bécsi egyetemen. 1574-ben a szepesi kamara hivatalból összeíratta modrusi püspöki könyvtárát, mint hagyatéka egy részét.¹⁰

Magyarországi klerikus diákok

Papok, plébánosok, presbiterek

Számos Bécsben tanult diák már beiratkozáskor pap, plébános vagy presbiter volt, vagy hazatérte után szerzett ilyen tisztséget. A lőcsei polgári családból származó Henckel János (1481–1539) több egyetemen is tanult: 1496-ban

¹⁰ ACSÁDY Ignác: *Könyvek régi összeírásokban*. In: Magyar Könyvszemle 2. (1894) 209–221, itt 211–212.

iratkozott be a bécsi egyetemre, 1508/09-ben Padovában és Bolognában tanult.¹¹ Tanulmányait a családja, Thurzó Zsigmond és 1508–1518 között a váradi kanonoki javadalom támogatta anyagilag.¹² A Lőcsére visszatért diákot plébánossá választotta a város, később Mária királynő udvari papja lett.

Wolphard Adorján (más néven Enyedi Adorján, 1491–1544, „Adrianus Wolphard Engeding Transiluanus”) 1509-től tanult Bécsben. Két év múlva baccalaureus és magisteri fokozatot szerzett.¹³ Neve 1516–1517-ben gyulafehérvári kanonokként és szásztrőpényi plébánosként merült fel a forrásokban. Kanonoki és plébánosi jövedelmeinek birtokában Itáliában folytatta tanulmányait a szintén kanonoki javadalomból peregrináló Hilarius társaságában. 1520 körül Bolognába mentek, ahol 1523-ban jogi doktorrá avatták (*doctor utriusque juris*). 1522-ben Rómába is elzarándokoltak, ahol – a könyvtárukból fennmaradt Plinius *Naturalis Históriájában* tett glossza szerint – a Vatikán Belvedere-udvarában megcsodálták az 1506-ban előkerült Laokoón-szoborcsoportot.¹⁴ Hazatértük után Wolphard Adorján egyházi pályáját Itáliában szerzett magas jogi képzettsége egyengette, 1531-től krasznai főesperes és erdélyi püspöki vikárius, majd 1534-ben kolozsvári plébános lett. Kolozsvár utolsó katolikus plébánosa 1534 és 1541 között, aki reneszánsz stílusban átépíttette házát (Kolozsvár, Fő (Unirii) tér 31. sz.).¹⁵ A neves humanista, az első latin nyelvű magyar nyelvtan szerzője, Janus Pannonius több munkájának kiadója volt. Amikor Szántai István Luther tanait kezdte el terjeszteni Erdélyben, Szapolyai János 1538-ban nyilvános vitát rendelt el, és Kálmáncsehi Sántha Márton (15. század vége–1557) gyulafehérvári kanonokkal Wolphard Adorján püspöki helynököt küldte el bírálólul Segesvárra.

¹¹ Matrikel: i. m. II. 250.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m. 49.*; VERESS Endre: *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*. Budapest, 1915. 25.

¹² KRISTÓF Ilona: *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)*. Pécs, 2014. 69.

¹³ SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m. 50, 85, 164.*; Matrikel: i. m. II. 359.; TONK: i. m. 198.; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 81–85.*; ERNUSZT Johanna: *Adrianus Wolphardus*. Budapest, 1939.; BALOGH Jolán: *Az erdélyi renaissance*. Kaposvár, 1943. 205–207.; TÜSKÉS: i. m. 6345.

¹⁴ JAKÓ Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604.* (Erdélyi könyvesházak. I. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/1. Szerk. KESERŐ Bálint.) Szeged, 1991. 43–58, 341. sz.; JAKÓ Klára: *A Wolphard–Kakas-könyvtár*. In: *A reneszánsz Kolozsvár. Összeáll. KOVÁCS András. Szerk. KOVÁCS KISS Gyöngy*. Kolozsvár, 2008. 126–145.

¹⁵ KOVÁCS András: *A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza*. In: *Korunk* 17. (2006/10) 11–21.; GÁL-MLAKÁR Zsófia: *Verancsics Antal korának humanista hálózatában. Vázlat egy kapcsolati háló modellezéséhez*. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* 14. (2009/2) 115–144, itt 120.

Adorján öccse, Wolfhard Hilarius („Hermolanus Wolfhardus Transilvania”) 1518-ban jogot tanult Bécsben, majd 1523-ban bátyjával együtt szerezte meg a jogi doktorátust Bolognában.¹⁶ Hazatérte után váldhidi plébános és gyulafehérvári kanonok lett, ám 1534-ben fiatalon meghalt.

A nagyszebeni Wal Tamás „Thomas Baal ex Cibinio” 1511-ben iratkozott be az egyetemre, egy év múlva baccalaureus, további két év múlta magisteri fokozatot szerzett. 1516-ban a jogi karon folytatta tanulmányait.¹⁷ Tanulmányairól, életéről részletesen beszámol fennmaradt naplójában.¹⁸ 1527-től szebeni plébános volt.

Helner Péter („Petrus Helner”) 1519-es beiratkozásakor „plebanus in Budack” tisztséget viselt.¹⁹ További pályájáról keveset lehet tudni, viszont fennmaradt 1545-ben kelt végrendelete a bolognai Marsigli-iratok budai eredetű, 1079. kötetében.²⁰

Kanonokok

Számos Bécsben tanult diák már beiratkozásakor kanonoki rangban volt, vagy a peregrinációból való hazatérése után szerzett kanonoki stallumot.²¹ 1505-ös beiratkozásakor „Franciscus de Boldoassonfalwa” (Boldogasszonyfalva) „prepos. ecclesie Hontensis et canonicus ecclesie Scepus” egyházi tisztséget viselt.²²

Példaként érdemes még kiemelni az 1511-től Bécsben tanuló, nemesi származású Szentgyörgyi Pachswell Kristófot („Cristophorus Pachswel de Sancto Georgio”, néhol Pachschiwel, Pachswell, Paxvel), aki 1523-tól volt

¹⁶ *Matrikel*: i. m. III. 3.; *TONK*: i. m. 242.; *SCHRAUF*: *A bécsi egyetem...* i. m. 180.; *VERESS*: *Olasz egyetemeken...* i. m. 83–85.; *SZABÓ-TONK*: i. m. 925.; *TÜSKÉS*: i. m. 6837.

¹⁷ *Matrikel*: i. m. II. 379.; *TONK*: i. m. 339.; *SCHRAUF*: *A bécsi egyetem...* i. m. 516. (Reg.); *MÜLLER, Franz*: *Gleichzeitige Aufzeichnungen von Thomas Wal, Johannes Müld und einem Heltauer aus dem Jahren 1513–1532*. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* 15. (1879) 45–62, itt 49–55.; *TÜSKÉS*: i. m. 6468.

¹⁸ *MÜLLER*: i. m.

¹⁹ *SCHRAUF*: *A bécsi egyetem...* i. m. 35.; *TONK*: i. m. 322.; *TÜSKÉS*: i. m. 6920.

²⁰ *VERESS* Endre: *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai (Marsigli egykorú arcképével)*. Budapest, 1906. 40.

²¹ *KRISTÓF*: i. m. 60–78.

²² *SCHRAUF*: *A bécsi egyetem...* i. m. 38.; *TÜSKÉS*: i. m. 6174.

pozsonyi kanonok, és karrierje egészen 1547-ig nyomon követhető.²³ Nagyon gyakran szerepel a korabeli dokumentumokban, amint különböző peres ügyek kapcsán kiküldetést teljesített. 1543-ban Szentgyörgyi Kristóf halálával magva szakadt a grófi családnak, s birtokaik az államkincstárra szálltak vissza.

Komjáti Benedek pozsonyi kanonok volt, amikor 1527 és 1529 között a bécsi egyetemen tanult.²⁴ A török elől menekült a Nádasdy Tamás birtokában levő Huszt várába, és innen ment Perényi Gáborné Frangepán Katalin kérésére Nyalábvárba nevelőnek. Ott fordította magyarra Szent Pál leveleit, amelyet Perényiné költségén Krakkóban adtak ki 1533-ban *Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az szenth Pál levelei magyar nyelven* címen.

Néhány diák bécsi tanulmányai után más egyetem(ek)en is tanult. Ilyen volt például az 1500-ban beiratkozott meszlényi Georgius Pinter, aki 1503-ban bölcsész baccalaureátust, 1505-ben bölcsészmagiszteri fokozatot szerzett, majd 1510-ben Párizsban tanult.²⁵ Pályájáról annyit tudni, hogy 1509–1523 között győri mesterkanonok, illetve 1519-től 1523-ig komáromi főesperes volt.

Ugyancsak több egyetemen tanult a nagyszzebeni Hutt Márton. Neve többféle változatban fordul elő a beiratkozási forrásokban: Huet, Hutter, Pileus, Pylades. 1501-ben iratkozott be Bécsben a bölcsészkarra „Martinus Pileatoris de Cibirio” néven, 1505-ben bölcsész baccalaureátust és magiszteri fokozatot szerzett.²⁶ Tanulmányait tovább folytatta egyházi jog tanulmányokkal 1506-ban a bécsi egyetemen, 1508-ban a magyar nemzet elnöke (*procurator*) volt. Pályájáról annyit tudni, hogy 1508-ban „plebanus in Omlasch”, 1519. február 15-én Bolognában *decretum doctor* lett, 1521-ben nagyszzebeni plébános, két évvel később pedig a szebeni egyházkerület dékánja és az esztergomi érsek helynöke,²⁷ 1530-ban váradi kanonok és apostoli

²³ KÖBLÖS József: *Az egyházi középírtegy Mátyás és a Jagellók korában*. Budapest, 1994. 473.; *Matrikel: i. m.* II. 383.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 168.; TUSKÉS: i. m. 6430.

²⁴ *Matrikel: i. m.* 1527 W H 10.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 16.

²⁵ KÖBLÖS: i. m. 407–408.; *Matrikel: i. m.* II 281.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 48, 82, 151.; TUSKÉS: i. m. 5917.

²⁶ *Matrikel: i. m.* II. 299.; TONK: i. m. 287.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 27, 34, 48, 82–83, 154, 162, 262–263.; VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 80.; *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából I.* Szerk. BUNYITAY Vince – RAPAICS Richard – KARÁCSONYI János. Budapest, 1902. I. 179–180.; BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig I–IV.* Nagyvárad–Debrecen, 1883–1935. II. 177–178.; TUSKÉS: i. m. 5987.

²⁷ SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 154, 82, 48, 27.; VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 80.

főjegyző volt.²⁸ Családja, amelyből az ugyancsak Bécsben tanult királybíró Huet Albert (1537–1607) is származott, vezető szerepet játszott Nagyszebenben. I. János király udvarában titkár és tanácsúr volt, szolgálataiért pedig elnyerte a Szent Zsigmond budai prépostságot.

1505-ben megkezdett bécsi tanulmányai előtt, 1495-ben vagy 1499-ben Krakkóban tanult „Ladislaus de Varad”, aki 1508-tól 1517-ig a fehérvári káptalan mesterkanonokja (a fiatalok tanítója) volt.²⁹

Az erdélyi nemes Barlabássy János „Johannes Barlabassel de Transilvania” 1505-ben tanult Bécsben, majd 1527-ben a krakkói egyetemen.³⁰ A két egyetemjárás között, 1508. október 19-én „Barlabasi de Csesztve archidiaconus cathedralis et canonicus ecclesie Albensis Transilvanus” néven Bolognában járt. Izabella királynőtől kapott kinevezéssel 1537-től csanádi püspök lett, ám III. Pál pápa csak 1539. június 29-én erősítette meg. Barlabássy soha nem járt Csanádon, Gyulafehérváron élt, és az erdélyi egyházmegye ügyeit is intézte.³¹

Nagysarlói Benedek „Benedictus Wese de Notschedo” 1512-ben iratkozott be a bécsi egyetemre.³² Később Krakkóban (1517) majd ismét Bécsben (1524) folytatott egyetemi tanulmányokat. 1524-ben „canonicus ecclesie Chanadiensis”-ként említik, s ebben az évben a bécsi magyar *bursa* prokurátora őt kérte fel a Szent László napi ünnepi beszéd megtartására („fecit orationem in die sancti Ladislai”).³³

Szerémi György (1490 k.–1548 u.) udvari káplán volt 1548-ban, és közel hatvan évesen iratkozott be a bécsi egyetemre (Georgius Sirmiensis presbiter”).³⁴

²⁸ BUNYITAY: i. m. II. 177–178.

²⁹ SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 159.; TÜSKÉS: i. m. 6195

³⁰ *Matrikel*: i. m. II. 333.; TONK: i. m. 268.; VERESS: *Olasz egyetemeken...* i. m. 72.; LÁZÁR Miklós: *Székelly ispánok és alispánok a mohácsi vészig*. Századok 14. (1880) 732–750, 796–820, itt 820.; BARABÁS Samu: *A széki Teleki család oklevéltára I–II*. Budapest, 1895. II. 314–316.; *Történelmi Tár* 1905. 337.; TÜSKÉS: i. m. 6185.

³¹ LOTZ Antal: *Barlabássy János*. In: Magyar Katolikus Lexikon I. 2004. 621.

³² *Matrikel*: i. m. II. 394.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 53, 168.; TÜSKÉS: i. m. 6483.

³³ G. TÓTH Péter: *A csanádi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Doktori értekezés. Szeged, 2014. 57.

³⁴ *Matrikel*: i. m. III. 84.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 366; BOJTOS Anita: *Hivatástudat és a közösséggért való áldozatvállalás eszméje*. In: Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Szerk. MEDGYESY S. Norbert – ÖTVÖS István – ŐZE Sándor. Budapest, 2013. 220–236, itt 222.

Olyan külföldi származású bécsi diákról is tudunk, aki később a magyarországi klérus tagja lett. Érdemes megemlíteni a flandriai származású Nicasius Ellebodius-t (Cassel, 1535 – Pozsony, 1577), aki 1549–1554 között Leuvenben, majd 1555–1556-ban a római Collegium Germanicumban tanult. 1558-ban Oláh Miklós esztergomi érsek meghívta a nagyszombati káptalani iskola tanárának. 1560-tól esztergomi kanonok lett, 1561–1571 között pedig a padovai egyetemen folytatott filozófiai és orvosi tanulmányokat.; Itt került kapcsolatba a kor számos humanista tudósával, akikkel később levélben tartotta a kapcsolatot. 1571-től Pozsonyban volt Radéczy István püspök orvosa, de emellett Arisztotelész, Arisztophanész és más görög szerzők műveinek latin fordításával és kommentálásával is foglalkozott.

Szerzetesek

Többnyire két rend tagjai tanultak főként a bécsi egyetemen: a domonkosok és a bencések. Domonkos diák volt például a pozsonyi Sebastianus Schremel, akit 1500-ban történt beiratkozásakor „frater ordinis Predicatorum Wiennae professus”-ként említenek.³⁵ Ugyancsak domonkos szerzetes volt az 1502-ben beiratkozott Franciscus Quinqueecclesiensis.³⁶ Ferenc később jádsi apát lett, majd címzetes megarai püspök, amely tisztségében X. Leo 1521. május 17-én megerősítette. A bulla szerint Ferenc püspökké szenteltetése után is megtarthatta a jádsi Szent György-apátságot, de úgy, hogy a monostorral és a domonkos renddel ne kerüljön semmiképpen ellentétbe.³⁷ 1524-től 1527-ig győri mesterkanonok és segédpüspök, 1527-ben győri prépost volt.

Bencés szerzetesként iratkozott be 1515-ben a tolnai Clemens Chiba „frater ordinis sancti Benedicti professus Setzardia”,³⁸ a Pannonhalmáról 1517-ben Bécsbe érkező Bonaventura „frater de monasterio Sancti Martini Sacri Montis Pannonie”,³⁹ Pécsváradról 1521-ben „frater Thomas ordinis sancti Benedicti ex Pechwarbadina” jogi tanulmányokra,⁴⁰ a somogyvári Szent Egyed kolostorból pedig 1522-ben frater Nicolaus de Scharnagibar „professus

³⁵ *Matrikel*: i. m. II. 282.; Tüskés: i. m. 5949.

³⁶ Köblös: i. m. 419–420; SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 155.; Tüskés: i. m. 6012.

³⁷ *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. Budapest, 1902. IV. 289–290., 224. szám.; HARSÁNYI András: *A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen, 1938. 97.

³⁸ *Matrikel*: i. m. II. 426.; Tüskés: i. m. 6668. Talán Pécsváradról.

³⁹ *Matrikel*: i. m. II. 443.; Tüskés: i. m. 6773.

⁴⁰ *Matrikel*: i. m. III. 25.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem...* i. m. 184.; Tüskés: i. m. 7003.

in monasterio Sancti Egidii”.⁴¹ „Martinus de Monte Sancti Martini”, akit a kutatás a bencés szerzetes Nagyszombati Márton költő jogtudóssal azonosít, 1506-ban iratkozott be az egyetemre.⁴² Előbb a pannonhalmi monostor tagja volt, majd 1518-ban a kolozsmonostori apátság apátja.

Karmelita szerzetesek is tanultak a 16. században az egyetemen. Az 1536-ban beiratkozott Michael Ungarus, akiről nem derült ki, hogy melyik kolostorból érkezett.⁴³ Egy külföldi származású karmelita szerzetes, aki később a magyarországi klérus tagja lett szintén volt bécsi diák. Veit Stoß német szobrász legidősebb fia, az 1477-ben Nürnbergben született Andreas Stoß 1496-ban lépett be a karmelita rendbe.⁴⁴ 1502-ben a krakkói egyetem bölcsészkarára járt, két évvel később Bécsben teológiát tanult, miközben a bölcsészkaron tanított.⁴⁵ 1510-ben a Szentírást tanította az egyetemen. 1513-ban budai perjel, egy év múlva vikárius provinciális volt. 1517-ben az ingolstadt-i egyetemen kánonjogi doktorrá avatták.

Fegyverneky Ferenc esztergomi kanonokként iratkozott be a bécsi egyetemre.⁴⁶ 1487-től 1505-ig fehérvári mesterkanonok volt. Később sági premontrei prépost (1506–1535), 1510-ben a rendi káptalanon vizitatori megbízást kapott. Ő vezette be Magyarországon a 16. század elején indult rendi reformot.⁴⁷

A káptalani iskolákban tanult ferences szerzetesek ritkán mentek külföldi peregrinációra.⁴⁸ E kivételek egyike az obszerváns ferences Laskai Ösvát (1450 k.–1511), aki 1474 őszi félévében Bakócz Tamással együtt kezdte meg tanulmányait a bécsi egyetemen, később a pesti kolostor gárdiánja, és 1497-től a magyar vikária helytartója lett.⁴⁹

⁴¹ *Matrikel*: i. m. III. 31.; Tüskés: i. m. 7036.

⁴² *Matrikel*: i. m. II. 333.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m.* 160.; Tüskés: i. m. 6198, 6240. *A Pannonhalmi Főapátság története III. 1405–1535.* Szerk. SÖRÖS Pongrácz – REZNER Tibor. Budapest, 1905. 310.; *A magyar irodalom története 1.* Szerk. KLANICZAY Tibor. Budapest, 1964. 264–265.

⁴³ *Matrikel*: i. m. III. S 4.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 76. Talán Privigyéről vagy Eperjesről. Vö. REGÉNYI Kund: *Karmeliták a középkori Magyarországon.* In: *Capitulum I.* Szeged, 1998. 67–82, itt 77.

⁴⁴ MÁTÉFFY J. BRÚNÓ: *Karmelita rend története Magyarországon.* Székesfehérvár, 1996. 75–76.

⁴⁵ *Matrikel*: i. m. II. 351.

⁴⁶ FRANKÓ: i. m. 81.; KOVÁCS Béla: *Studensek, magisterek, doktorok.* In: *A Heves Megyei Levéltár közleményei.* Eger, 1983. 5–41, itt 18.; *Matrikel*: i. m. II. 196.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m.* 33.; KÖBLÖS: i. m. 344.; Tüskés: i. m. 5266. Frankóinál: *Canonicus Agriensis*, Schraufnál: *Canonicus Albensis regalis.*

⁴⁷ OSZVALD Arisztid: *Fegyverneky Ferenc, sági prépost, rendi visitator 1506–1535.* Budapest, 1934.

⁴⁸ KOLLÁNYI Ferenc: *Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében.* Budapest, 1898. 40–41.

⁴⁹ *Matrikel*: i. m. II. 146.; KERTÉSZ Balázs: *A magyarországi obszerváns ferencesek krónikájának szerzőségéhez.* In: *Nyolcszáz esztendő a ferences rend.* Szerk. MEDGYESY S. Norbert – ÖTVÖS István – ŐZE Sándor. Budapest, 2013. 164–186, itt 166–167.

A 16. század második felében számos jezsuita járt a bécsi egyetemre, többen Rómában, Prágában és Krakkóban is tanultak.⁵⁰ Érdemes kiemelni közülük Szántó (Arator) Jánost,⁵¹ Thomány Mátyást,⁵² Törösy Györgyöt,⁵³ Kabos Istvánt,⁵⁴ Volger Jánost⁵⁵ és Zanicz Jánost,⁵⁶ akik a 16. századi magyarországi jezsuita rendtörténet kiemelkedő alakjainak számítottak.

Jövendőbeli püspökök

A magas rangú egyházi pályára készülő diákok rendszerint több egyetemen tanultak, a bécsi csak egy állomás volt a peregrinációjukban. Bakócz Tamás (1497–1521) Krakkóban, illetve Ferrarában kezdte tanulmányait. A bécsi egyetemre „Thomas de Erketh plebanus in Tripping” bejegyzéssel iratkozott be 1474 őszén,⁵⁷ de a tanulásra valószínűleg nemigen volt ideje, hiszen ekkor Mátyás király kancelláriáján dolgozott, és hadjárataira is elkísérte az uralkodót.

A bíboros unokaöccse, Erdődi Simon („Simon Tompa de Herdewd”, 1489 k.–1543) 1505-ben iratkozott be a bécsi egyetemre, majd 1508-tól egy évig Padovában tanult.⁵⁸ Hazatérve 1509-ben, amikor I. Miksa német-római császár seregei behatoltak Magyarországra, ő is harcolt a németek ellen. 1511-től pankotai főesperes és egri kanonok, sőt, Bakócz Tamás még azt is elérte, hogy unokaöccsét Beriszló Péterrel szemben zágrábi püspökké válasszák meg 1518. május 23-án, amit X. Leó 1519. március 23-án erősített meg.

⁵⁰ Pl.: 1. Matthiae/Matthias Ioannes, LUKÁCS László: *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.J. Romae*, 1978. I/728.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 384; 2. Pálfi David, LUKÁCS: i. m. I/745.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 397; 3. Martonius Nicolaus, LUKÁCS: i. m. I/727.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 560; 4. Polosticzay/Polostizai Andreas, LUKÁCS: i. m. I/755.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 561; 5. Todt/Cassovius (Todt) Stephanus, LUKÁCS: i. m. I/643.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 568; 6. Dobokay Alexander, LUKÁCS: i. m. I/655.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 587; MOLNÁR Antal: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16-17. században*. Budapest, 2009. 79–93.; 7. Mislenović/Mislenovitz Ioannes, LUKÁCS: i. m. I/732.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 626.

⁵¹ Szántó/Arator Stephanus, *Matrikel*: i. m. III. 1559 SH 19.; VELICS László: *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából 1. 1560-1610*. Budapest, 1912. 92–101.; LUKÁCS: i. m. I/621.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 368.

⁵² Thomány/Thomani Matthias, VELICS: i. m. 111–112.; LUKÁCS: i. m. I/797.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 511.

⁵³ Törös/Tores Georgius, VELICS: i. m. 109–111.; LUKÁCS: i. m. I/799.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 530.

⁵⁴ Kabos Stephanus, VELICS: i. m. 117.; LUKÁCS: i. m. I/702.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 588.

⁵⁵ Vogler/Auceps Ioannes, VELICS: i. m. 118–119.; LUKÁCS: i. m. I/622.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 599.

⁵⁶ Zanitius Ioannes, VELICS: i. m. 119–120.; LUKÁCS: i. m. I/824.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 619.

⁵⁷ *Matrikel*: i. m. II. 146.

⁵⁸ *Matrikel*: i. m. II. 330.; TONK: i. m. 328.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m. 159.*; VERESS: *Olasz egyetemeken... i. m. 175–176.*; *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Szerk. MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre. Budapest, 1994. 443–444.; TÜSKÉS: i. m. 6221.

A nemesi családból származó, 1495-ben született Haczy Márton („Martinus Hazachi Transylvanus”) 1516-ban Bécsben, majd 1518-ban „Martinus Stephani de Haczek” néven Krakkóban tanult.⁵⁹ Már 1526 előtt váradi kanonok lett, majd 1544-ben Citrum címzetes püspöke és váradi segédpüspök.⁶⁰ Gazdag humanista könyvtára volt, azonban könyvtárából csak egyetlen darab ismert, a bécsi Nationalbibliothek Hist.gr.1. jelzetű 15. századi görög kézírata, amely Ptolemaeus *Geographiáját* tartalmazza. A kézirat első táblájának belső lapjára így írta be nevét: „Martini Haczii prepositi Minorum Waradiensium et suorum”.⁶¹

A pécsi polgári családból származó Bornemissza Pál (más néven Abstemius Pál, „Paulus Abstemius Quinqueecclesiensis”, 1499–1579) 1516-ban iratkozott be az egyetemre.⁶² 1526-ban nemesi címet kapott, később Várdai Mihály pártfogolta, így Bolognában folytathatta tanulmányait.

A tizenkét éves koráig református hitben nevelkedett Pázmány Péter (1570–1637) 1585-től a kolozsvári jezsuita gimnáziumban tanult, majd 1587-ben belépett a jezsuita rendbe.⁶³ Novícius éveit Krakkóban töltötte, 1589-ben került a bécsi jezsuita rendházba a három éves filozófia kurzus hallgatására.⁶⁴ 1593–1597 között Rómában tanult teológiát, ahol egy rendházban lakott a katolikus megújulás szellemi vezérével, Roberto Bellarminóval (1542–1621). Bellarmino művei és a korai barokk Róma katolikus szellemisége egyaránt igen nagy hatással volt rá.

Reformátorok

A budai középpolgári származású Kresling János (kb. 1489–1549, „Johannes Kresslinger de Buda”) 1508-tól tanult a bécsi egyetemen, ahol 1515-ben baccalaureus fokozatot szerzett.⁶⁵ 1515-ben Szatmári György kancellárhoz írt

⁵⁹ *Matrikel: i. m. II. 437.; TONK: i. m. 287.; Album studiosum universitatis Cracoviensis I. ab anno 1400 ad annum 1489. Cracoviae, 1887. II, III, itt II/2. 189.; JAKÓ Zsigmond: Írás, könyv, értelmiség. Bukarest, 1976. 165–167.; TÜSKÉS: i. m. 6739.*

⁶⁰ KRISTÓF: i. m. 69.

⁶¹ HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Budapest, 1929. 169–170.; HUNGER, Herbert: *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek 1: Codices historici, codices philosophici et philologici*. Wien, 1961.

⁶² *Matrikel: i. m. II. 437.; TÜSKÉS: i. m. 6747.*

⁶³ MOLNÁR: i. m. 49–53.

⁶⁴ LUKÁCS: i. m. I. 747.; KISSNÉ BOGNÁR: i. m. 590.

⁶⁵ *Matrikel: i. m. II. 353.; SCHRAUF: A bécsi egyetem... i. m. 51, 164.; KUBINYI András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, 1999. 207.; ÁBEL Jenő:

humanista beszédet, később a budai Szent György templom plébánosa volt. Az 1520-as évektől jelentős reformatori tevékenységet fejtett ki,⁶⁶ 1525-ben Conrad Cordatus-szal Körmöcbányára ment meghívott prédikátorként. Ez év húsvétján ugyanis Nicolaus Cibinius, Besztercebánya plébánosa feljelen-tette Cordatus-t és Kreslinget Szalkay László esztergomi püspöknél (kb. 1475–1526). A vád az evangélikus prédikáció és Kresling házassága volt, tehát a prédikátorokat nem hibáztatták a bányászok népfelkelésének kitöré-séért, legalábbis hivatalos intézkedés emiatt nem történt Kresling vagy társa, Cordatus ellen. Türelmet mutattak irányukban, és 1526 februárjában Cordatust és Kreslinget végül szabadon bocsátották az esztergomi börtön-ből. A következő évben Johannes Kresling a wrocławai (Boroszló) Szent Bar-bara-templomban kezdett el működni. A város üzleti főkönyve szerint 1526 nyarán bort kapott a város költségére. Miután több sziléziai városban majd Korponán működött, 1541-től haláláig Selmezbányán tevékenykedett.

Az 1515-től a bécsi egyetemre járt a szászvárosi Mathias Ramser („Mathias Ramasi ex Pross”), aki hazatérte után előbb szászvárosi, majd 1536-tól tíz éven át, haláláig nagyszebeni plébános volt.⁶⁷ Támogatta a reformációt és ő volt az első lelkész a szebeni plébániatemplomban. Az erdélyi szász refor-máció Honterus-ellenes szárnyának jelentős alakjaként ismerjük.

Az 1516-ban beiratkozott Medgyesi János („Johannes ex Meyges Transsylvanus”) esetleg azonos személy azzal a „Johannes Clementis de Megies” nevű pappal, akit 1524. február 27-én erkölcstelen életmódja, 1525. szeptember 12-én, október 24-én és 31-én pedig a lutheri tanítások terjesztése miatt idéztek a szebeni dékán elé, és 1527. november 28-án mint *baccalaureus artium* ígéretet tett tanai nyilvános visszavonására.⁶⁸

Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia. Budapest, 1903. 207–211; ZOVÁNYI Jenő: *A reformáció Magyarországon 1565-ig.* Budapest, 1922. 52.; HAMMANN, Gustav: *Johannes Kresling.* In: *Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte* 44. (1965) 7–12.; TÜSKÉS: i. m. 6325. KUBINYI András: *Polgári értelmiség és hivatalnokrétege Budán és Pesten a Hunyadi- és Jagelló-korban.* In: *Levéltári Közlemények* 39. (1968/2) 205–231, itt 219.

⁶⁶ HAMMANN 1965 7–12; CSEPREGLI, Zoltán: *The Evolution of the Language of the Reformation in Hungary (1522–1526).* In: *Hungarian Historical Review* 2. (2013/1) 3–34.

⁶⁷ *Matrikel:* i. m. II. 426.; TONK: i. m. 293.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m.* 173.; ROTH, Erich: *Die Reformation in Siebenbürgen I.* Köln–Graz, 1962. 156–173.; TÜSKÉS: i. m. 6687. A nagyszebeni ol-tárképpel való kapcsolatáról lásd FIREA, Ciprian: *The Great Altarpiece of the Passion from Sibiu and its Painters.* In: *Brukenenthal. Acta Musei*, VII.2. 2012. 229–246, 235–236.

⁶⁸ *Matrikel:* i. m. II. 437.; TONK: i. m. 270.; SCHRAUF: *A bécsi egyetem... i. m.* 177.; *Egyháztörténeti... i. m.* 115–116, 215, 218–220, 223–225.; TÜSKÉS: i. m. 6726.; TIGAU, Dragos: *Studenti din Mediaș la universitățile europene (1432–1550).* In: *ComȘtMediaș VIII.* 2009. 83–88.

Az 1519-ben „Johannes Anschut de Corona” néven beiratkozott diák egyes feltételezések szerint azonos személy Honterus Jánossal, az erdélyi szász humanista reformátorral (1498–1549).⁶⁹

Gálszécsi István (?–1545 előtt) 1524-ben a bécsi, 1526-ban a krakkói egyetemen tanult. Később Kassán volt iskolamester, s ott Batizi András majdani református lelkészt is tanította. 1532-ben beiratkozott a wittenbergi egyetemre. Hazatérve Gálszécsen a Perényi Péter koronaőr által alapított iskolában tanított. 1540 táján Gyulán volt prédikátor, 1545-ben már nem élt.

A beszercei Brenner Márton 1543-ban a bécsi, majd a bázeli egyetemen tanult.⁷⁰ 1542-től a beszercei káptalanhoz tartozó Besenyőn volt lelkész, de hivataláról később lemondott és Nagyszébenben élt 1553-ban bekövetkezett haláláig.

Összegzés

A bécsi egyetemen 1526-ig folyamatosan nőtt az egyházi pályára készülő vagy már azon lévő magyarországi diákok száma. Ez a szám az 1520-as évek pestisjárványai, a török terjeszkedés és a reformáció hatására erősen lecsökkent. A diákok sokféle társadalmi rétegből származtak, főként városi polgári és nemesi családokból érkeztek az egyetemre. A kutatást nehezíti, hogy a beiratkozásnál a diákok nevét gyakran a felismerhetetlenségig elferdítve jegyezték fel, így sok diákot nem lehet egyáltalán vagy bizonyossággal azonosítani más dokumentumokban szereplő személyekkel. Néhány diák egyházi pályájáról viszont nagyon gazdag kép tárult fel az elmúlt másfél évszázad kutatásai során.

A papi, kanonoki, szerzetesi pályára készülők, vagy már akként beiratkozók szem előtt tartották az egyetemválasztás és az egyetemjárás során egyházi pályájukat. A püspöki címre törekvők egymás után több egyetemen is tanultak, míg mások a két egyetemjárás között öt–tíz évet Magyarországon töltöttek plébánosként, és utána keltek ismét útra. Kevés szerzetes iratkozott

⁶⁹ *Matrikel*: i. m. III. 14.; *TONK*: i. m. 271.; *SCHRAUF*: *A bécsi egyetem...* i. m. 181.; *NUSSBÄCHER* Gernot: *Új adatok a Honterus kutatásban*. *Korunk* 32. (1973) 1210–1213.; *PHILIPPI*, Maja: *Jörg Lederer – Vater von Honterus? Ein Betrachtung am Rande von Oskar Wittstocks Hontersbuch*. In: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 16. (1973) 137–139.; *TÜSKÉS*: i. m. 6819.; *DAXER* György: *A külföldi iskola-látogatás hatása a hazai protestáns nevelésügy fejlődésére (1520–1790)*. Békéscsaba, 1909.

⁷⁰ *SCHRAUF*: *A bécsi egyetem...* i. m. 198.; *KISSNÉ BOGNÁR*: i. m. 166.

be a bécsi egyetemre, főként három rend tagjai tanultak itt tovább: a domonkosok és a bencések a század első felében, a jezsuiták a második felében.

Az 1520-as években Bécsben tanult diákok hamar találkoztak a reformáció tanaival. Egyesek tovább tanultak a reformáció tanait hirdető wittenbergi egyetemen. Többen katolikus papi pályájuk során tértek át protestáns hitre, és ugyanabban a templomban folytatták működésüket. A 17. század közepén, majd utolsó negyedében több évtizedes hallgatólagos tolerancia után a bécsi egyetem a rekatolizációs törekvések egyik kiindulópontjává vált.